

OTORİTE-TOPLUM İLİŞKİSİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR İNCELEME

Gencer Çakır

[T]iranların kendilerini sağlamlaştırmak için halkı itaate ve kulluğa alıştırmaya çalışmakla kalmayıp, aynı zamanda kendilerine karşı bir tür tapınmaya alıştırdıkları apaçık değil midir?

-Étienne de La Boétie, *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*.¹

Çok sayıda insan nasıl tek bir kişilik olur. Çok sayıda insan, onlardan herbirinin rızasıyla, tek bir insan tarafından temsil edildiğinde tek bir kişilik haline gelir.

-Hobbes, *Leviathan*.²

Herhangi bir tatminsiz küçük burjuva Hitler olamazdı ama her tatminsiz küçük burjuvanın içinde bir parça Hitler vardır.

-Troçki, *Faşizme Karşı Mücadele*.³

Giriş

Pierre Bourdieu *College de France*'da devlet üzerine verdiği derslerin birinde Spinoza'nın *obsequium* kavramına değinir. Latince bir sözcük olan *obsequium* "itaat" ya da "boyun eğme" anlamına gelir. Bu kavram, bireylerin kendilerini bir üst otoriteye veya yasaların gereklerine göre düzenlemelerini ifade eder. *Obsequium*, sadece kişilere saygıyı ifade etmez. Fransızca *Obsequieux* kelimesi "aşırı saygı göstermek", "dalkavukluk", "kölece itaat" gibi anlamlara gelir. Bourdieu'nün yorumuna göre *obsequium*, kişiler vasıtasıyla devlete ya da toplumsal düzene hürmet anlamına gelir; örneğin, nezaket usullerine ya da görgü kurallarına uymak suretiyle, hürmet ettiğimiz kişiye değil, bu kişiyi saygın hâle getiren toplumsal düzene hürmet etmiş oluruz.⁴ Bu nokta çok önemlidir. Kişiye hürmet ederek toplumsal düzene hürmet etmek, çoğu zaman görmezden gelinen bir konudur. Türkiye özelinde düşünersek, otorite sahibi

¹ Étienne de La Boétie, *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*, çev., Ayşe Meral, İstanbul: Alfa, 2015, s. 63.

² Thomas Hobbes, *Leviathan*, çev., Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013, s. 128.

³ Lev Troçki, *Faşizme Karşı Mücadele*, çev., Orhan Koçak – Orhan Dilber, İstanbul: Yazın, 1998, s. 442.

⁴ Pierre Bourdieu, *Devlet Üzerine. Collège de France Dersleri (1989-1992)*, çev., Aslı Sümer, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s. 54.

üç büyük kişi olduğu söylenebilir: Atatürk, Erdoğan, Öcalan. İnsanlar bu üç büyük kişiye (aşırı) saygı göstererek aslında devleti ve verili toplumsal düzeni yeniden üretmiş oluyorlar. Spinoza *Ethica*'da "Aşırı değer verme" der, "değer verilen kişiyi kolayca kibirli hale getirir."⁵ Ve kibirli kişi, Spinoza'ya göre, "asalakların ve dalkavukların varlığından hoşlanır, asil ruhluların varlığındansa nefret eder."⁶ Hobbes *De Cive*'de, otorite ancak saygı ve tapınma sayesinde etki alanını genişletir, tespitini yapar. Otoritenin gücünün toplumdan gelmesi; kişinin "fetiş" ve "totemik" gücünü toplumdan alması ve kişiye tapınmak suretiyle mevcut toplum düzeninin yeniden üretilmesi konusunu derinlemesine işlemesi sebebiyle Durkheim burada anılmayı hak eden bir başka figür. Durkheim, otoriter gücün kaynağının birey değil toplum olduğunu söyler.

Otorite ilişkisel bir olgudur, bu sebeple salt psikolojik düzeyde açıklanamaz. Otoriteye dair analiz bireyden yola çıksa bile, birey toplumsal bütünden yalıtık halde ele alınamayacağı için, analizin toplumsal bütünle ilişkili olarak sürdürülmesi, otorite olgusunun layığıyla ele alması için, kritik önem taşır. *The Authoritarian Personality* (Otoritaryen Kişilik) adlı eserin yazarlarının isabetli bir tespitini burada anmadan geçmeyelim: "Kişilik baştan beri verili ve hep öyle kalarak çevredeki dünya üzerinde etkide bulunan bir şey değildir; toplumsal çevrenin etkisiyle değişir ve içinde yer aldığı toplumsal bütünden yalıtılamaz."⁷ Otorite, bireysel ve toplumsal gerçekliğin kesişim alanında ortaya çıkar, bu sebeple otorite analizi ilişkisel bir analiz olmalıdır.

Bu yazıda "otorite", bireye ve onun doğal niteliklerine odaklanarak salt psikolojik bir olgu olarak değil birey ve toplum arasındaki gerilimli ilişkide ortaya çıkan ilişkisel bir olgu olarak ele alınıyor. Otoriteye dair "özcü" bir yaklaşımdan uzak durmanın politik anlamı şudur; şayet otorite birey ve toplum arasındaki gerilimli alanda ortaya çıkıyorsa o halde otoritenin reddi için politik bir imkân ortaya çıkar. Yazının ikinci kısmı bu politik imkânı üç büyük filozof (La Boétie, Spinoza, Stirner) üzerinden tartışmaya açıyor.

Otoritenin Tanımı ve Temeli

Otorite kelimesi, Latince "auctoritas" teriminden türemiştir. "Auctoritas" kelimesi, "auctor" (yazar, yaratıcı, lider) kelimesinden gelir ve kökeninde "artırmak, büyütme" anlamına gelen "augere" fiili bulunmaktadır. Latince'den Fransızcaya "autorité" olarak geçen kelime, oradan Türkçeye "otorite" olarak girmiştir.

⁵ Benedictus de Spinoza, *Ethica*, çev., Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Alfa, 2017, s. 373.

⁶ Spinoza, A.g.e., s. 380.

⁷ Esere yazdığı "Sunuş" yazısından aktaran Doğan Şahiner, bkz. Theodor W. Adorno, *Otoritaryen Kişilik Üstüne. Niteliksel İdeoloji İncelemeleri*, çev., Doğan Şahiner, İstanbul: Say, 2011, s. 11.

Richard Sennett bir otoritede bulunan nitelikleri şöyle sıralar: güven, üstün bir yargılama gücü, disiplin uygulama yeteneği ve korku uyandırma kapasitesi.⁸ İlk bakışta bütün bu niteliklerin bireyin sahip olduğu “eşsiz” nitelikler olduğu düşünülebilir; ne var ki birey nihayetinde diğer bireyler üzerinde disiplin uygulayabildiği ya da korku uyandırabildiği ölçüde otoriteye sahiptir. Tek başına bütün bu nitelikleri haiz bir bireyin, doğal olarak otorite sahibi olduğunu söylemek “özcü” bir yaklaşım olacaktır. Otorite salt psikolojik bir bakışla ele alınamaz. O halde otoritenin temeli nedir? Bireyi diğer bireylerin üzerine çıkaran ve ona üstün nitelikler kazandıran nedenler salt psikolojik olabilir mi? Kişi içinde yer aldığı toplumdan soyutlanarak yalıtık bir şekilde ele alınabilir mi? Yoksa kişiyi otorite yapan içinde yer aldığı, ve kendisinin de bir parçası olduğu, “toplum” mudur?

Mark Konty, *Blackwell Encyclopedia of Sociology*’ye yazdığı “authority and conformity” maddesinde “otorite” kavramını kısaca şöyle açıklar: “Emir verme ve standartları uygulama hakkı veya gücü.” Konty şu hususun da altını çizer: “Otorite ancak insanlar bu kurallara ve emirlere uyduğu takdirde anlamlıdır.”⁹ Konty “otorite” kavramını “conformity” kavramı ile birlikte ele alır; “conformity” kelime olarak uyma, mutabakat, riayet gibi anlamlara gelir. “Mutabakat” ya da “riayet” belli bir tabiiyet ilişkisini anlatır. Otorite, bir yanda kural koyan diğer yanda bu kurallara uymayı gerektiren belli bir hiyerarşik ilişkiyi ifade eder.

Almanca üç cilt olarak hazırlanmış psikoloji sözlüğü *Lexikon der Psychologie*’nin ilk cildinde “otorite” şöyle tanımlanır: “Otorite: Bir kişinin iki veya daha fazla fert arasındaki ilişkideki statüsüdür...”¹⁰ Buradaki tanımda otorite bir insan olarak değil, bir “ilişkideki” bir insanın “statüsü” olarak ele alınmıştır. Bocheński’ye göre otorite kelimesi nisbi bir kelimedir ve “esasen bir ilişkiyi ifade eder.”¹¹ Otorite eşit olmayan kişiler arasında bir ilişkidir. Alexandre Kojève’e göre bir otorite ilişkisinde en az iki kişi olmalıdır. Otorite “fail” ile “maruz kalan” arasında bir ilişkidir ve özünde bireysel değil toplumsal bir olgudur.¹²

Hobbes *Leviathan* adlı eserinde, doğanın insanları bedensel ve zihinsel yetenekler bakımından eşit yarattığını söyler.¹³ Eğer doğa herhangi bir sınıfsal-hiyerarşik düzenin ya da yapılanmanın kaynağı değilse bireyi diğer birey-

⁸ Richard Sennett, *Otorite*, çev., Kamil Durand, İstanbul: Ayrıntı, 1992, s. 28.

⁹ George Ritzer, edit., *Blackwell Encyclopedia of Sociology*, USA: Blackwell Publishing, 2007, p. 225.

¹⁰ Aktaran J. M. Bocheński, *Otorite Mantığına Giriş*, çev., Hilal Görgün, İstanbul: Küre, 2015, s. 13.

¹¹ Bocheński, A.g.e., s. 15.

¹² Alexandre Kojève, *Otorite Kavramı*, çev., Murat Erşen, İstanbul: Alfa, 2020, s. 15.

¹³ Thomas Hobbes, A.g.e., s. 99.

lerin “üzerine çıkaran” ve ona bir üstünlük bahşeden “şey” nedir? *De Cive* adlı eserinde Hobbes şöyle der: “Şimdi insanlar saygı gösterilen, eş deyişle diğerleri tarafından güçlü olarak kabul edilen, birini gördüğünde onun güçlü olduğuna inandıklarına göre, bundan saygının tapınmayla arttığı ve gerçek gücün güç ile ilgili sahip olunan ünle elde edildiği sonucu çıkmaktadır.”¹⁴ Hobbes’un buradaki otorite kavrayışı Weber’in “karizmatik otorite” kavramsallaştırmasını akıllara getiriyor. *Ekonomi ve Toplum*’da Weber “Önemli olan tek şey” der, “bireyin (...) ‘takipçileri’ ya da ‘müritleri’ tarafından gerçekte nasıl görüldüğüdür.”¹⁵ Hobbes üzerine verdiği derslerde Durkheim otorite ve tapınma arasındaki ilişkiyi şu şekilde formüle eder: “İnsanların kurduğu otorite de dâhil tüm otoriteler bir tapınmayı gerektirir, aksi takdirde etkilerini kaybederler. Bu tapınma sayesinde otorite etki alanını genişletir.”¹⁶ Başka bir eserinde ise Durkheim “otorite” ve “toplum” arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklıyor: Ne kadar güçlü olursa olsun, tek başına bir bireyin toplum karşısında hiçbir anlamı yoktur; toplum ona rağmen varlığını sürdürebilir. Buradan hareketle Durkheim, otoritenin gücünün otoriteyi uygulayan kişinin kendisinden gelmediğini, aksine bu gücün toplumun kendi oluşumundan ileri geldiğini söyler.¹⁷ Benzer bir analizi Lev Troçki’de de görüyoruz; “Nasyonal Sosyalizm Nedir?” (1933) adlı makalesinde şöyle diyor: “Bazı saf kişiler kral unvanının kralın kendisinden, hermin kürkünden, tacından, etinden ve kanından geldiğini düşünürler. Gerçekteyse, krallık insanlar arasındaki ilişkilerden doğmaktadır. Kral kendi kişiliğinde milyonlarca insanın çıkar ve önyargılarını birleştirdiği ve yansıttığı için kraldır.”¹⁸ Carl Gustav Jung Hitler’e dair yaptığı bir analizde şu tespiti yapar: “O bir adam değil, bir kolektif. Bir kişi değil, bütün bir millet.”¹⁹ Max Weber otorite ve toplum arasında, zorlayıcı bir ilişkiden ziyade bir gönüllülük ilişkisi, bir çıkar birliği bulunduğunu söyler. Weber’e göre “her gerçek egemenlik ilişkisinin ayırt edici kriteri, en düşük düzeyde bile olsa, belli bir ölçüde gönüllü kabuldür: Yani itaatte ... bir çıkarın bulunmasıdır.”²⁰ Niccolò Machiavelli ise bu çıkar ilişkisini “hükümdar” yönünden ele alır. Hükümdar iktidarın devamı için toplumdaki eğilimlere uymak zorundadır; eğer bir toplum yozlaşmış ise ve iktidarın devamı da toplumun hoşnut edilmesine bağlı-

¹⁴ Thomas Hobbes, *De Cive. Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, çev., Cihan Deniz Zarakolu, İstanbul: Belge, 2018, s. 215.

¹⁵ Max Weber, *Ekonomi ve Toplum* (Cilt 1), çev., Latif Boyacı, İstanbul: Yarın, 2012, s. 362.

¹⁶ Émile Durkheim, *Hobbes Üzerine*, çev., Melike Odabaş, İstanbul: Alfa, 2012, s. 47.

¹⁷ Émile Durkheim, *Ahlak ve Toplum*, çev., Duygu Çenesiz, İstanbul: Pinhan, 2020, s. 88.

¹⁸ Lev Troçki, *Faşizme Karşı Mücadele*, s. 442.

¹⁹ Ayşe Çavdar, der., “Carl Gustav Jung’un Gözüyle Diktatörler. Reislik, din ve bilinçaltının sesi”, *1+1 Express*, 6 Eylül 2019. (Erişim: 20.05.2024).

²⁰ Max Weber, *Bürokrasi ve Otorite*, çev., H. Bahadır Akın, Ankara: Adres Yayınları, 2005, s. 35.

sa, o halde bir hükümdar için yapılabilecek en makul iş toplumdaki yozlaşmış eğilimlerin suyuna gitmek olacaktır.²¹ Machiavelli otorite ve toplum arasındaki aslı ilişkii burada olağanüstü bir kesinlikle ortaya koymuş oluyor.

Özetle, tapınma-itaat-otorite-toplum arasında çok sıkı bir ilişkinin olduğu görülüyor. Bireyler arası eşit olmayan ilişkilerin kaynağını ilk elden burada tespit etmiş oluyoruz. Birey ancak diğer bireyler kendisine taptığı ya da itaat ettiği için yükselir. Marx *Kapital*'de "kişi, sadece, başkaları ona bağlı olarak hareket ettikleri için kraldır"²² der. Kişi diğerleri karşısında bir kere yükseldikten sonra bir tür "dokunulmazlık zırhı" ile sarmalanır. Kişi âdeta bir "fetiş nesne" olarak algılanmaya başlar; o artık gerçekte yoksun olduğu bir güçle donanmıştır. O "kutsal" bir kişidir artık. Ama bu kutsallık, Marx'ın sözleriyle, "başkaları ona bağlı olarak hareket ettikleri için" ortaya çıkar. Şu halde böylesi bir otoriteyi eleştirmek, ona karşı çıkmak ya da ona isyan etmek topluma, toplumsal bütüne karşı yapılmış bir eylem (bir "suç") addedilir. Toplumu korumak için de cezalandırma mekanizması devreye girer. Devlet toplumun örgütlenmesinin politik biçimi olduğuna göre otoriteye karşı çıkan birey devletçe cezalandırılır. Burada amaç bireyi cezalandırmak suretiyle otoriteyi, bir diğer deyişle toplumu ya da toplumsal bütünü korumaktır. "Otoriter" toplumlarda birey toplumsal bütün için feda edilir. Böyle toplumalarda insanlığın gerçek potansiyelinin ortaya çıkması engellenir. Farklı düşünen kişiler birer "zındık" olarak damgalanır. Georg Simmel 1898 tarihli "Din Sosyolojisi Üzerine" başlıklı makalesinde "Büyük insan kitlelerini" der "zındıklardan nefret etmeye ve onları ahlaken mahkûm etmeye iten şey, öğretile-
rinin dogmatik içeriğindeki fark değildi kesinlikle." Aksine sebep "bireylerin [toplumsal] bütüne muhalefet ediyor olmaları idi."²³

Tartışmayı bir soru ile devam ettirelim: Toplumun özgürlüğü mü, yoksa bireyin özgürlüğü mü önemlidir? Bu soru aslında toplumsal gerçekliğin iki farklı ontolojisini karşı karşıya getirir: Aristotelesçi ve Hegelci ontoloji. Aristoteles'te birey süjedir, tözdür; Hegel'de ise grup/toplum süjedir, tözdür. Filozof Bocheński, otoritenin mantığı üzerine yazdığı eserinde, bu iki ontoloji arasında karar vermenin kolay olmadığını söylüyor, ama şunu da ekliyor: "Şahsi olarak bana göre problemleri olmasına rağmen Aristotelesçi olan gerçeklere daha uygun gibi görünüyor. Hegelci olan ise çok tehlikeli sonuçlara götürmektedir, insanın tamamen grubun emrine verilmesi gibi."²⁴ Bocheński, Hegelci felsefede bireyin özgürlüğünden ziyade toplumsal özgürlüğün

²¹ Niccolò Machiavelli, *Prens*, çev., Nevin Yeni, İstanbul: Alfa, 2015, s. 119.

²² Karl Marx, *Kapital* (Cilt 1), çev., Mehmet Selik ve Nail Satlıgan, İstanbul: Yordam, 2011, s. 69.

²³ Georg Simmel, *Bireysellik ve Kültür*, çev., Tuncay Birkan, İstanbul: Metis, 2015, s. 311.

²⁴ Bocheński, A.g.e., s. 28.

çok daha baskın olduğunu söyler. Hegel’de birey “toplumun diyalektik bir anıdır ve daha fazla bir şey değildir.”²⁵ Bocheński’ye göre Orwell’in 1984 romanı Hegelci bir toplumsal “özgürlüğün” neye benzediğine dair önemli bir örnektir; bu eserde birey yoktur, parti ve grubun yani “toplumun” çıkarı her şeyin üzerindedir; burada birey grup/toplum için feda edilir.²⁶ Hegel’in “özgürlük” felsefesini tartışırken 1984’ün totaliter toplumunu düşünmek, bu felsefeyi reddetmek için bir başlangıç olabilir.

Otoritenin Reddi: La Boétie, Spinoza, Stirner

Otorite tek tek bireylerin karşı çıkması ile dağılmaz. Otorite ancak toplumca reddedilebilir. Tek tek bireyler güçlerini birleştirip kolektif bir karşı-güç olarak örgütlendiklerinde otorite sönümlenmeye başlar. Yukarıda adını andığımız makalesinde Troçki, kralı kral yapan sosyal “ilişkiler bütün bir gelişim tarafından aşındırıldığı ve ortadan kaldırıldığı zaman, kral, alt dudağı titreyen, yıpranmış bir adamdır artık”²⁷ der. Kralları kral yapan, tiranları tiran yapan toplumdur. Şu halde kralları ya da tiranları yıkacak olan karşı-güç de yine toplumdan gelmelidir. *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*’inde Étienne de La Boétie “Zavallı sefil insanlar, akılsız halklar, kötü durumlarında kalmak için direnen ve iyiliklerini göremeyen uluslar!” diye haykırır. “Size böylesine hakim olan kişinin iki gözü, iki eli, bir bedeni var ve herhangi bir insandan daha başka bir şeye sahip de değil. Yalnızca sizden fazla bir şeyi var: O da sizi ezmek için ona sağlamış olduğunuz üstünlük.”²⁸ Boétie’nin haykırışında bir haklılık payı var; çünkü “iki gözü, iki eli, bir bedeni” olan biri ancak toplum sayesinde bir otorite ve üstünlük ele edebilmiştir. Boétie bunları söylerken şüphesiz politik bir kaygı taşıyor; insanlar tirana kulluk etmeyi bıraktığında diyor, “tiran kendiliğinden yok olup gider.”²⁹

Tek bir kişinin diğer herkese hâkim olduğu, siyasetin tek bir kişinin tekelinde olduğu yerde otorite ve otoriteye itaat geçerlidir. Ama bütün işlerin ortak rıza ile yürütüldüğü bir toplumda otorite de itaat de gereksiz hale gelir. “Siyasi bütünün herkese ait olduğu ve yasaların ortak rızayla yürürlük kazandığı toplumda” der Spinoza “gerçekte itaat diye bir şey yoktur.” Böyle bir toplumda insanlar “bir başkasının otoritesi altında değil, kendi rızasıyla davranmaktadır. Ama bir tek kişinin siyasi bütüne mutlak hâkim olduğu

²⁵ J. M. Bochenski, *Felsefe Düşünmenin Yolları*, çev., Kurtuluş Dinçer, Ankara: Ark, 1994, s. 95.

²⁶ Bochenski, A.g.e., s. 96.

²⁷ Troçki, A.g.e., s. 442.

²⁸ Etienne de La Boétie, *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*, çev., Mehmet Ali Ağaoğulları, Ankara: İmge, 2018, s. 25.

²⁹ Boétie, A.g.e., s. 22.

yerde, bunun tam tersi gerçekleşir.” Çünkü burada “herkes, bir tek adamın otoritesiyle, siyasi bütünü buyruklarına itaat etmektedir.”³⁰ Yasaların ortak rızayla yürürlük kazandığı bir toplum oluşturmada gerçekte var olan otoriteyi ve bunu mümkün kılan saygıyı ve itaati ortadan kaldırmak zor görünüyor. İnsanlar güçlerini tek bir kişiye değil de topluma devrettiklerinde “toplum her şey üzerinde tabiatın üstün hakkına sahip olacaktır.”³¹ Bu şey demokrasinin olmazsa olmazıdır; Spinoza için demokrasi “Gücü altındaki her şeye ilişkin üstün hakka toplu olarak sahip, evrensel insan birliği”³² anlamına gelir. Demek ki demokratik projenin koşulu, her şeyden önce, otoritenin topluma devredildiği “evrensel insan birliği”nde yatıyor.

Ethica’nın 4. Bölümü’nde Spinoza erdemli bir yaşamın koşulunu kendi varlığımızı koruma çabasında görür.³³ Erdemle donanmak kendi doğamızın yasalarına göre davranmak yani aklın kılavuzluğunda yaşamak demektir. “İnsanlar aklın kılavuzluğunda yaşadıkları sürece” der Spinoza “zorunlu olarak doğal bir uyum içindedirler.”³⁴ “Erdemin peşinden koşan her insan kendisi için istediği iyiyi diğer insanlar için de isteyecektir.”³⁵ Kendisi için istediği iyiyi “diğer insanların da sevdiğini anlayınca, bu iyiye olan sevgisi hiç bitmeyecektir. Böylece diğer insanların da bu iyiyi aynı şekilde sevmesi için çaba harcayacaktır. Bu iyi herkes için ortak olduğuna ve herkes bu iyiden haz aldığına göre de, herkesin bundan haz almasına çaba harcayacaktır ve bu iyiden haz alındıkça bu konudaki çabası daha da artacaktır.”³⁶ Spinoza’ya göre, ortak bir toplumda yaşamak insanlara zarardan çok fayda sağlar. Bireylerin zihinleriyle bedenlerini tek zihin ve tek beden olarak birleştirmesi, varlıklarını beraberce korumaya çabalaması, herkesin hep birlikte ortak yarar için çaba göstermesi, Spinoza’ya göre, insanların arzulayabilecekleri “en makbul şey”dir.³⁷ Spinoza, kendi yasalarıyla ve kendi kendini koruma gücüyle kurulmuş topluma Devlet adını verir ve özgürlüğü de Devlet içinde görür. “Akıllı kılavuz alan bir insan” der “ortak yasalara göre yaşadığı bir devlette, kendi yalnızlığı içinde sadece kendisine itaat ederek yaşayan bir insandan daha özgürdür.”³⁸

³⁰ Benedictus Spinoza, *Teolojik-Politik İnceleme*, çev., Cemal Bâli Akal – Reyda Ergün, Ankara: Dost, 2016, s. 111-12.

³¹ Spinoza, A.g.e., s. 234.

³² A.g.e., s. 235.

³³ Benedictus de Spinoza, *Ethica*, s. 337.

³⁴ Spinoza, A.g.e., s. 351.

³⁵ A.g.e., s. 355.

³⁶ A.g.e., s. 356.

³⁷ A.g.e., s. 336.

³⁸ A.g.e., s. 402.

La Boétie ve Spinoza bize otoritenin reddi ve yeni bir toplumsallık için önemli bir fikir veriyor. Bu iki büyük düşünürü bir üçüncüsünü daha ekleyelim: Max Stirner. Bu sıra dışı filozofun önemi bireye ve onun gücüne verdiği önemden geliyor. Kişi herhangi bir “bütünsel” gerçekliğe referans vermezsiniz bizzat kendi “biricik” gücüne eğilmeli, kendi potansiyelini fark etmelidir. Kişi kendini aşan bir gerçeklik uğruna, sözgelimi “vatan”, “bayrak”, “devlet” gibi, bireyi kendi gerçekliğine hapseden ve onu bir “hiç” durumuna indirgeyen toplumsal gerçeklik uğruna çabalamayı reddetmeli, bizzat kendi biricik gücüne dayanmalıdır. Stirner’in ben-felsefesi üzerine yazdığı bir yazıda Hermann Duncker şunu söyler: “Stirner ... yüzyıllardır önyargılara ve yanılsamalara, aynı zamanda devlet gücüne ve sömürüye kulluk etmenin boyunduruğundan kurtulması gereken egoiste seslenir.”³⁹ *Biricik ve Mülkiyeti* adlı eserinde Stirner şunu yazar: “Devlet benim değerime ulaşma izin vermez ve sadece benim değersizliğimle var olur: Her zaman ben-den fayda sağlamaya çalışır, yani beni sömürmeye, kurutmaya, tüketmeye çalışır... Yoksulluk ancak kendimi kendim olarak kullandığımda, kendime değer verdiğimde ve kendi fiyatımı kendim oluşturduğumda ortadan kalabilir. Yükselmek için isyan etmeliyim.”⁴⁰ Bireyin kendine değer vermesi ve kendi biricik gücünün farkına varması devletin ve otoritenin reddi için bir imkân yaratır. Eğer devlet benim değersizliğimle var oluyorsa o zaman ben kendi değerimin farkına varmalıyım! Stirner’in ben-felsefesinin içeriği devrimci bir tını taşır; bu felsefe kişinin uymaya mecbur olduğu ben-üstü bir hakikati kabul etmez.⁴¹

Bitirirken

Graeber ve Wengrow, ortaklaşa yazdıkları *The Dawn of Everything: A New History of Humanity* adlı eserlerinde, Orta Çağ Avrupası’nda düzenlenen, feodal yaşama ait şatafatlı rütbe ve hiyerarşilerin gözler önüne serildiği dinî törenler ile herkesin “dünyayı alt üst etmek” için çılgınca dans ettiği karnavallardan bahsederler. Bu karnavallarda: “(K)adınlar erkeklere hükmedebiliyor, çocuklar yönetimin başına geçebiliyordu. Hizmetçiler efendilerinden iş talep edebiliyor, artık hayatta olmayan atalar diriltiliyor, ‘karnaval kralları’ taç giyip tahttan indirilebiliyor, ince dallardan yapılma dev ejderha anıtları ateşe verilebiliyor, hatta tüm resmi rütbeler çılgınca bir içki âleminde pa-

³⁹ Hermann Duncker, “Max Stirner’s Philosophy Is Actually Worth Reading”, *Jacobin*, 02.04.2024. (Erişim: 20.05.2024).

⁴⁰ Stirner’den aktaran Duncker, A.g.y.

⁴¹ Philippe Corcuff, *Bireycilik Sorunu. Stirner, Marx, Durkheim, Proudhon*, çev., Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul: Versus, 2009, s. 30.

ramparça edilebiliyordu.” Yazarlar şu soruyu soruyor: “Eğer insanlar, tarih boyunca, farklı toplumsal düzenler arasında, düzenli aralıklarla hiyerarşiler kurup dağıtarak akıcı bir şekilde yer değiştirdilerse, belki de sormamız gereken soru şudur: Nasıl oldu da bir çıkmaza girdik?”⁴² Günümüzde, geçmişte olandan farklı olarak, “karnavallar”da (bir diğer deyişle “resmî törenler”de) liderleri ya da hiyerarşileri yıkamıyoruz; düzenlenen kutlamalar ve anmalar hiyerarşileri yıkmak yerine onları yeniden üretme ve tahkim etme işlevi görüyor. Kendi yarattığımız hiyerarşileri kolaylıkla değiştiremez olduk; tarihsel açıdan çıkmaza girdiğimiz yer burası. Bugün devlet denilen sosyal gerçeklik, yalnızlaşmış ve atomlaşmış kitleleri bir “ulus” olarak örgütlerken “resmî karnavallar” yoluyla hiyerarşileri yeniden üretiyor; diğer taraftan da sermaye makinesinin tıkr tıkr işlemesi için “makbul öznelere” üretme işini yerine getiriyor. Bir yanda yalıtılmış bireyler diğer yandaysa güçlü bir iktidar makinesi. Bu durum gelecek tasavvurumuzun önündeki en büyük engel belki de. Max Horkheimer “Bugün ütopya giden yolda en büyük engel,” diye yazmıştı “toplumsal iktidar makinesinin ezici ağırlığı ile atomlaşmış kitlelerin güçsüzlüğü arasındaki oransızlıktır.”⁴³ Bu tespitin, hiç şüphesiz, bugün için de geçerli olduğu söylenebilir.

Otorite sadece siyaset içinde değil, siyasetin de dâhil olduğu çok daha geniş bir bağlamda ele alınmayı gerektiren bir konu. Stirner bize bireysel gücün önemini gösterir, La Boétie kolektif eylemin yıkıcı etkisinin altını çizer, Spinoza ise yeni bir kurucu toplumsallık için demokratik projenin önemini vurgular. Her üç durumda da otorite olgusu birey ve toplum arasındaki gerilimli alanda ilişkisel olarak kavranır. Bugün içinde bulunduğumuz yıkıntı ve çöküş halinden bir an önce çıkışın anahtarı, yabancılaştırıcı ve tahakkümcü otoriteyi dağıtarak yeni bir toplum, yeni bir birlik oluşturmakta yatıyor. Herkesin kolektif çabasıyla oluşturulacak “evrensel insan birliği” böylece yeni bireyin içinde gelişip serpileceği toplumsal çerçeveyi oluşturabilir.

Kaynakça

- Adorno, Theodor W. *Otorite ve Kişilik Üstüne. Niteliksel İdeoloji İncelemeleri*. Çev., Doğan Şahiner, İstanbul: Say, 2011.
- Bochenski, J. M. *Felsefe Düşünmenin Yolları*. Çev., Kurtuluş Dinçer, Ankara: Ark, 1994.
- Bocheński, J. M. *Otorite Mantığına Giriş*. Çev., Hilal Görgün, İstanbul: Küre, 2015.
- Boétie, Étienne de La. *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*. Çev., Ayşe Meral, İstanbul: Alfa, 2015.
- Boétie, Étienne de La. *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*. Çev., Mehmet Ali Ağaoğulları, Ankara: İmge, 2018.

⁴² David Graeber ve David Wengrow, “Unfreezing The Ice Age: The Truth About Humanity’s Deep Past”, *The Guardian*, 19.10.2021. (Erişim: 20.05.2024).

⁴³ Max Horkheimer, *Akıl Tutulması*, çev., Orhan Koçak, İstanbul: Metis, 2018, s. 196.

- Bourdieu, Pierre. *Devlet Üzerine. Collège de France Dersleri (1989-1992)*. Çev., Aslı Sümer, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Corcuff, Philippe. *Bireycilik Sorunu. Stirner, Marx, Durkheim, Proudhon*. Çev., Aziz Ufuk Kılıç, İstanbul: Versus, 2009.
- Çavdar, Ayşe, Der. "Carl Gustav Jung'un Gözüyle Diktatörler. Reislik, din ve bilinçaltının sesi", 1+1 *Express*, 6 Eylül 2019. <https://birartibir.org/reislik-din-ve-bilincaltinin-sesi/>. (Erişim: 20.05.2024).
- Duncker, Hermann. "Max Stirner's Philosophy Is Actually Worth Reading", *Jacobin*, 02.04.2024. <https://jacobin.com/2024/02/max-stirner-proletariat-philosophy-duncker/>. (Erişim: 20.05.2024).
- Durkheim, Émile. *Hobbes Üzerine*. Çev., Melike Odabaş, İstanbul: Alfa, 2012.
- Durkheim, Émile. *Ahlak ve Toplum*. Çev., Duygu Çenesiz, İstanbul: Pinhan, 2020.
- Graeber, David ve Wengrow, David, "Unfreezing The Ice Age: The Truth About Humanity's Deep Past", *The Guardian*, 19.10.2021. <https://www.theguardian.com/news/2021/oct/19/unfreezing-the-ice-age-the-truth-about-humanitys-deep-past>. (Erişim: 20.05.2024).
- Hobbes, Thomas. *Leviathan*. Çev., Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- Hobbes, Thomas. *De Cive. Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*. Çev., Cihan Deniz Zarakolu, İstanbul: Belge, 2018.
- Horkheimer, Max. *Akıl Tutulması*. Çev., Orhan Koçak, İstanbul: Metis, 2018.
- Kojève, Alexandre. *Otorite Kavramı*. Çev., Murat Erşen, İstanbul: Alfa, 2020.
- Machiavelli, Niccolò. *Prens*. Çev., Nevin Yeni, İstanbul: Alfa, 2015.
- Marx, Karl. *Kapital* (Cilt 1). Çev., Mehmet Selik ve Nail Satlıgan, İstanbul: Yordam, 2011.
- Ritzer, George, Edit. *Blackwell Encyclopedia of Sociology*. USA: Blackwell Publishing, 2007.
- Sennett, Richard. *Otorite*. Çev., Kamil Durand, İstanbul: Ayrıntı, 1992.
- Simmel, Georg. *Bireysellik ve Kültür*. Çev., Tuncay Birkan, İstanbul: Metis, 2015.
- Spinoza, Benedictus. *Teolojik-Politik İnceleme*. Çev., Cemal Bâli Akal – Reyda Ergün, Ankara: Dost, 2016.
- Spinoza, de Benedictus. *Ethica*. Çev., Çiğdem Dürüşken, İstanbul: Alfa, 2017.
- Troçki, Lev. *Faşizme Karşı Mücadele*. Çev., Orhan Koçak – Orhan Dilber, İstanbul: Yazın, 1998.
- Weber, Max. *Bürokrasi ve Otorite*. Çev., H. Bahadır Akın, Ankara: Adres Yayınları, 2005.
- Weber, Max. *Ekonomi ve Toplum* (Cilt 1). Çev., Latif Boyacı, İstanbul: Yarın, 2012.